

*Misâk-ı Millî'nin Kabulünden Önce Osmanlı Barışına İlişkin Olarak Dönemin Basınında Öne Çıkan Bazı Yaklaşımlar**

Mustafa ARIKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Rize

E-mail: mustafa.arikan@erdogan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6333-1446

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.11.2022 Kabul Tarihi / Accepted: 01.02.2024

ÖZ

ARIKAN, Mustafa, **Misâk-ı Millî'nin Kabulünden Önce Osmanlı Barışına İlişkin Olarak Dönemin Basınında Öne Çıkan Bazı Yaklaşımlar**, CTAD, Yıl 20, Sayı 40 (Bahar 2024), s. 195-224.

Misâk-ı Millî, son Osmanlı Mebûsan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen ve İtilâf devletleriyle Osmanlı Devleti arasında yapılacak olan barışın Türkler açısından şartlarını ana hatlarıyla çizen beyannamedir. Bu beyannamenin ilk üç maddesi Arap coğrafyası, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) ve Batı Trakya'yla ilgili olup milliyet esasına dayalı olarak devletin sınırlarını konu etmektedir. Beyannamenin diğer maddeleri ise İstanbul ve Boğazların durumu, ekalliyetlere verilecek haklar ve kapitülasyonlarla ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmaya çalışılan yeni düzende Türk devletinin asgari varlık şartlarını ortaya koyan Misâk-ı Millî, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele'yi yürüten kadroların Amasya

* Bu makale, Türk Tarih Kurumu ve 19 Mayıs Üniversitesi iş birliğiyle 11-14 Haziran 2019 tarihlerinde Samsun'da düzenlenen "100. Yılında 19 Mayıs ve Millî Mücadele Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

Tamimi'nden başlayarak Erzurum ve Sivas Kongrelerinde aldıkları kararlarla adım adım şekillenmiştir. Bununla birlikte dönemin basını incelendiğinde, Misâk-ı Millî'de ortaya konulan prensiplere benzer birtakım fikir, öneri ve değerlendirmelerin Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bilhassa İstanbul'da yayınlanan gazetelerde savaş sonrasında ortaya çıkan "*milliyet prensibi*" ve bu çerçevede devletin sınırları, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının statüsü, İstanbul'un geleceği ve kapitülasyon meselelerine ilişkin çok ciddi öneriler yer almaktadır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı basınında görülen bu tartışmalar, İtilâf devletlerinin ve İstanbul hükûmetlerinin her türlü baskılarına rağmen Türk kamuoyunun kendi geleceğine ilişkin canlı bir tartışma iklimine sahip olduğunu göstermektedir. Ortaya atılan politik yaklaşımların daha sonra filizlenip gelişecek Millî Mücadele'nin temel prensipleriyle örtüşüyor olması ise toplumsal bir mutabakatın ve ortak bir aklın varlığına işaret etmektedir. Bu çalışma, Misâk-ı Millî'nin kabulünden önce Osmanlı barışına ilişkin olarak dönemin gazetelerinde tartışılan genel yaklaşımları, bu yaklaşımların Misâk-ı Millî prensipleriyle benzer ve farklı yönlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, mütareke döneminde birbirinden farklı siyasi eğilimlere sahip gazetelerde yer alan örneklerden hareketle söz konusu durum tartışılacaktır. Çalışmada dönemin önde gelen gazetelerinden *Alemdar*, *Vakit* ve *Yenigün* gazeteleri incelenmektedir. Nitel bir çalışma olan bu araştırmada, elde edilmek istenen verilere dökümantasyon ve kaynak taraması yöntemleri kullanılarak ulaşılmış, elde edilen veriler içerik ve söylem analizine tâbi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Misâk-ı Millî, Millî Mücadele, *Alemdar*, *Vakit*, *Yenigün*.

ABSTRACT

ARIKAN, Mustafa, **Some Approaches in the Press regarding the Ottoman Peace on the Eve of the Acceptance of the National Pact**, CTAD, Year 20, Issue 40 (Spring 2024), pp. 195-224.

Misak-ı Millî (The National Pact) is the declaration adopted by the last Ottoman Parliament on January 28, 1920, outlining the conditions for the Turks in the peace that will be made between the Allied Powers and the Ottoman Empire. The first three articles of this declaration are related to the Arab landscape, the provinces known as *Ehviye-i Selâse* (Kars, Ardahan, Batumi) and Western Thrace and are about the borders of the state based on nationality. The other articles of the declaration are about the situation of Istanbul and the Straits, the rights to be given to the minorities and the capitulations. In the new order that was tried to be established after the First World War, the National Pact, which revealed the minimum existence conditions of the Turkish state, was shaped step by step with the decisions taken by the cadres who carried out the National Struggle, especially Mustafa

Kemal Pasha, starting from the Amasya Circular, at the Erzurum and Sivas Congresses. However, when the press of the period is examined, it is seen that some ideas, suggestions and evaluations similar to the principles set forth in the Misak-ı Millî started to be discussed immediately after the Armistice of Mudros. Especially in the newspapers published in Istanbul, there are very serious suggestions about the "nationality principle" that emerged after the war and the borders of the state, the status of non-Muslim Ottoman citizens, the future of Istanbul and the capitulation issues. These discussions, which were seen in the Ottoman press after the Armistice of Mudros, show that the Turkish public opinion had a lively debate about its own future despite all the pressures of the Allied Powers and the Istanbul governments. The fact that the political approaches put forward overlap with the basic principles of the National Struggle, which will sprout and develop later, indicates the existence of a social consensus and a common mind. This study aims to evaluate the general approaches discussed in the newspapers of the period regarding the Ottoman peace before the adoption of the National Pact, and the similarities and differences of these approaches with the principles of the Pact. In the research, the situation in question will be discussed based on the examples in the newspapers with different political tendencies during the armistice period. In the study, *Alemdar*, *Vakit* and *Yeniğin* newspapers, which are the leading newspapers of the period, are examined. In this research, which is a qualitative study, the data to be obtained were reached by using documentation and source scanning methods, and the obtained data were subjected to content and discourse analysis.

Keywords: the National Pact, the National Struggle, *Alemdar*, *Vakit*, *Yeniğin*.

Giriş

Osmanlı idarecilerinin 1914 yılında taşıdıkları büyük kaygılar ve umutlar, devletin Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmesine yol açmıştır.¹ Ancak 1918'e gelindiğinde, muhtelif cepelerde bazı mevzû başarılar elde edilmiş olunmasına rağmen, savaşın kaybedileceği anlaşılmıştır. İngiliz birlikleri güney cephesinde Halep ve Musul'a kadar ilerlemiştir. Batı cephesinde ise birleşik İtilâf güçleri

¹ Said Halim Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 27-33. Mustafa Aksakal'ın, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş sürecini incelediği monografisinde belirttiği üzere Osmanlı liderleri, 1914'te imparatorluğu parçalanmaktan ve yabancı denetimine girmekten kurtarabileceğine inandıkları yegâne kararı aldıkları düşüncesindedirler: Bk. Mustafa Aksakal, *Harb-i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 4.

Bulgar hatlarını yarararak İstanbul'u işgal tehdidi altına almıştır.² Dört yıl süren çetin muharebelerin nihayetinde gelinen noktada, Osmanlı Devleti 6 Ekim 1918'de İspanya aracılığıyla ABD'ye müracaat ederek mütareke yapmayı teklif etmiştir. İtilâf devletlerinin bu teklife olumlu yaklaşmaması sebebiyle mütareke akdini kolaylaştırmak için İttihat ve Terakkî hükûmeti iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.³ En önemli misyonu savaşı sonlandırmak olan yeni kabine, Ahmet İzzet Paşa'nın sadareti altında kurulmuştur.⁴

Birinci Dünya Savaşı sona ererken savaşan tarafların hemen tamamı, yapılacak barış görüşmeleri için Amerikan Başkanı Woodrow Wilson tarafından 8 Ocak 1918'de gündeme getirilen 14 Prensipten (Wilson Prensipleri'nin) esas alınmasını istiyordu. Osmanlı Devleti de yapılacak mütarekenin ve gerçekleşecek barış görüşmelerinin bu esaslara dayanmasından yanaydı. Nitekim Talât Paşa hükûmeti henüz istifa etmeden önce bu yaklaşımı benimsemiş,⁵ Ahmet İzzet Paşa kabinesi de aynı politikayı devam ettirmiştir. Bu çerçevede Ahmet İzzet Paşa hükûmeti General Townshend aracılığıyla İtilâf devletlerine tekrar mütareke talebini iletmış, Osmanlı Devleti'nin idari bütünlüğünün korunması ve Wilson Prensipleri'nin uygulanması şartıyla savaşa son vermeye hazır olduğunu ifade etmiştir.⁶ Mondros Mütarekesi bu şartlar altında, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır.

Yapılan mütarekeyle ilgili hükûmet çevrelerinde ve Osmanlı basınında, genel itibarla Wilson Prensipleri'ne duyulan güvene bağlı bir iyimserliğin hâkim olduğu göze çarpmaktadır.⁷ Öte yandan İngiliz Başbakanı Lloyd George'un 5 Ocak 1918

² *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 13-19.

³ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 36; Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*, Cilt I, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 16-17.

⁴ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, s. 24.

⁵ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 44.

⁶ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Cilt II, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25. Bu konuda daha detaylı bir soruşturma için bk. Tolga Başak, *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 21 vd.

⁷ M. Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 3. Mütarekeyi imzalamış olan Rauf Orbay'ın gazetelere verdiği röportajda bu iyimser yaklaşımı görmek mümkündür. Söz konusu röportaj metni için bk. "Mütareke Şerâitü Sırf Askerî Bir Mahiyeti Hâizdir", *Vakit*, 2 Kasım 1918, s. 1; "Murahaslarımız Geldi-Rauf Bey'le Mülâkat-Reşid Âkif Paşa'nın Beyânâtı", *Yeniğün*, 2 Kasım 1918, s. 1. Ali Fuat Cebesoy'un da Mondros'la ilgili bu iyimser yaklaşımı paylaştığı, kaleme aldığı şu satırlardan anlaşılmaktadır: "2 Kasım 1918'de mütareke şartları ordulara tebliğ edilmişti. Müttfiklerimize dikte edilen şartlar nazar-ı itibara alınırca daha mutedil sayulabilirdi. Bulgarlar kayıtsız şartsız teslim olmuşlardı."

tarihli nutkunda Türkiye'yi başkentinden ve nüfusunun çoğunluğu ırk bakımından Türk olan topraklarından ayırmak gibi bir niyetlerinin olmadığını beyan etmesi⁸ ve Fransızların da savaş boyunca çeşitli vesilelerle benzer görüşler serdetmesi,⁹ Osmanlı kamuoyundaki bu iyimserliği besleyen unsurlar olmuştur. Ancak bu hava, kısa bir süre sonra başlayan işgaller sebebiyle yerini endişeli bir bekleyişe bırakmıştır.

Başta payitaht olmak üzere ülkenin dört bir yanında yaşanan işgaller karşısında, sıkça görülen hükümet değişikliklerinin getirdiği tâli politika farkları dikkate alınmazsa, İstanbul'un genel olarak İtilâf devletleriyle iyi geçinerek uygun bir barış antlaşması elde etmeye çalıştığı söylenebilir.¹⁰ İngiliz Yüksek Komiserliği baştercümanı Andrew Ryan anılarında, Vahdettin ve Damat Ferit'in İtilâf güçlerine karşı uzlaşmacı bir siyaset takip ederek devleti kurtarmaya çalıştıklarını yazarken, aynı komiserliğin bir başka görevlisi olan Harry Luke da Vahdettin ve Damat Ferit'in İtilâf devletleri ile işbirliği yaparak ve mütareke şartlarına uyarak ülkelerinin çıkarlarını koruyacaklarına inandıklarını belirtmiştir.¹¹ Ancak tarihî tecrübe, bu beklentilerin beyhûde olduğunu çok kısa bir sürede bütün açıklığıyla ortaya koymuştur.

Mondros Mütarekesi'nden sonra yaşanan işgaller karşısında mahallî olarak örgütlenmeye başlayan “*müdafaa-i hukuk*” teşekkülleri, İzmir'in işgalinden sonra Millî Mücadele'nin lider kadroları tarafından tek bir çatı altında birleştirilerek bölgesel müdafaa fikrinden çıkarılıp ulusal bir kurtuluş hedefine kanalize

Ancak galip devletler abde vefa gösterebilecekler miydi? Yoksa kin ve intikam politikası mı güdeceklerdi? Bunu bize yakın hâdiseler belli edecektir.” Ali Fuat Cebeşoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 83. Ayrıca yine gazetelerde her ne kadar savaşın kaybedilmesi üzüntüyle karşılanırsa da Mondros Mütarekesi'yle ilgili yorumlarda iyimser bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Bu konudaki bazı yorumlar için bk. Ahmet Emin, “Mütarekeden Sonra”, *Vakit*, 02 Kasım 1918, s. 1; Yunus Nadi, “Mütarekenin İmzası”, *Yeniğün*, 02 Kasım 1918, s. 1.

⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Kitapevi, Ankara, 2006, s. 64.

⁹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 4.

¹⁰ Abdülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, s. 27; Murat Bardakçı, *Şabbaba*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 97. Vahdettin, İtilâf devletlerinin şahsı üzerinde baskı kurarak her istediklerini yaptırmak istediklerini, bu durumda “[...] istiklâlimizi kurtarmak için bizzarûre bu hâllere tabammül edil[diğini]” söylemiştir. Ali Fuat Türkğeldi, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1949, s. 199. Sina Akşin bu tavrı “İtilâf devletleri karşısında duyulan korku ya da çekinme ve hattâ ona yaranma arzusu”na bağlayarak “*çünkü*” demiştir, “*Osmanlı banedanının alınyazısını İtilâf belirleyecekti.*” S. Akşin, *age.*, 64.

¹¹ Sonyel, *age.*, s. 47.

edilmiştir.¹² İstanbul'un kontrolü dışında ve çoğu kez onun iradesine rağmen ortaya çıkan bu direniş hareketi, milletin hukukunun, yine milletin azmi, kararlılığı ve gücüne dayanılarak temin edilmesi esasına dayanmıştır. Nitekim bu millî direnişin teşkilatlanması, hedef ve prensiplerinin belirlenmesi Amasya Tamimi'yle belli bir çerçeveye oturtulmuş, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle tam bir görünürlük kazanmıştır.¹³

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar, Millî Mücadele'nin en yetkili *siyasi ve icrâî* organı Heyet-i Temsiliye ve onun başkanı olan Mustafa Kemal Paşa marifetiyle önce İstanbul'da bir kabine değişikliğine, daha sonra bu kararların yeni hükûmet tarafından benimsenmesine yol açmış ve en nihayetinde son Osmanlı Mebusân Meclisi'nce kabul edilen Misâk-ı Millî Beyannamesi'nin özünü oluşturmuştur.¹⁴

Misâk-ı Millî, son Osmanlı Mebûsan Meclisi tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde kabul edilen ve İtilâf devletleriyle Osmanlı Devleti arasında yapılacak olan barışın Türkler açısından asgari şartlarını ana hatlarıyla çizen beynamedir. Bu beyannamenin ilk üç maddesi Arap coğrafyası, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) ve Batı Trakya'yla ilgilidir ve milliyet esasına dayalı olarak devletin sınırlarını konu etmektedir. Beyannamenin diğer maddeleri ise İstanbul ve Boğazların durumu, ekalliyetlere verilecek haklar ve kapitülasyonlarla ilgilidir.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmaya çalışılan yeni düzende Türk devletinin asgari varlık şartlarını ortaya koyan Misâk-ı Millî, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Millî Mücadele'yi yürüten kadroların Amasya Tamimi'nden başlayarak Erzurum ve Sivas Kongrelerinde aldıkları kararlarla adım adım şekillenmiştir. Bununla birlikte dönemin basını incelendiğinde, Misâk-ı Millî'de ortaya konulan prensiplere benzer birtakım fikir, öneri ve değerlendirmelerin Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Savaş sonrasında bilhassa İstanbul'da yayınlanan gazetelerde "*milliyet prensibi*"ne atıf yapan, bu çerçevede devletin sınırlarına, gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının

¹² Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 185 vd.

¹³ Mustafa Kemal, bu süreci Büyük Nutuk'ta kendi perspektifinden tafsilâtuyla açıklamıştır. Bk. Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylen*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 42 vd.

¹⁴ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s. 99-101.

¹⁵ Beyannamenin tam metni için bk. Mustafa Budak, *Misâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 156-158.

statüsüne, İstanbul'un geleceğine ve kapitülasyon meselesine ilişkin birtakım öneriler yer almaktadır.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı basınında görülen bu tartışmalar, İtilâf devletlerinin ve İstanbul hükûmetlerinin her türlü baskılarına rağmen Türk kamuoyunun kendi geleceğine ilişkin canlı bir tartışma iklimine sahip olduğunu göstermektedir. Ortaya atılan politik yaklaşımların daha sonra filizlenip gelişecek Millî Mücadele'nin temel prensipleriyle örtüşüyor olması ise toplumsal bir mutabakatın ve ortak bir aklın varlığına işaret etmektedir. Bu çalışmada, mütareke döneminde birbirinden farklı siyasi eğilimlere sahip *Alemdar*, *Vakit* ve *Yeniğün*¹⁶ gazetelerinde yer alan örneklerden hareketle söz konusu durum tartışılmaya çalışılacaktır.

Misâk-ı Millî'de yer alan prensiplerin Türk kamuoyundaki izlerini takip etmek için bu üç gazetenin tercih edilmesinin ilk nedeni sözkonusu gazetelerin düzenli ve etkili yayınlarıyla öne çıkan önemli basın organları olmalarıdır. Birbirlerine zıt yayın politikaları izlemeleri de bu gazetelerin tercih edilmesinin bir diğer nedenidir. Sahiplerinin yayın politikalarına damgalarını vurduğu bu gazetelerden *Alemdar*, Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na yakınlığı, İttihatçılar'a ve Millî Mücadele'ye muhalefeti ve İngiliz mandasına taraftarlığıyla öne çıkmaktadır.¹⁷ Mehmet Asım (Us) ve Ahmet Emin (Yalman) tarafından çıkarılan *Vakit* gazetesi, başlangıçta Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin en önemli destekçisi olarak Amerikan yardımı talep etmiş, ilerleyen süreçte Millî Mücadele'ye destek vermiştir.¹⁸ Sahip ve başyazarlığını aynı zamanda İttihatçı bir mebus olan Yunus Nadi'nin yaptığı *Yeniğün* gazetesi ise milliyetçi bir çizgi benimseyerek Millî Mücadele'yi desteklemiş, Ankara hükûmetine paralel bir siyasal pozisyon almıştır.¹⁹ *Alemdar*, *Vakit* ve *Yeniğün* gazetelerinin farklı yayın politikalarına sahip olmaları, Türk

¹⁶ *Yeniğün*, Ankara'ya taşındıktan sonra *Anadolu'da Yeniğün* adını alacaktır. Bk: Ceren Çıkm, *Yeniğün Gazetesi (1918-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 16.

¹⁷ Sebahaddin Mihçî, *Refî Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2020, s. 29, 240-241; İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 20.

¹⁸ Ahmet Emin Yalman, *Yakan Tarıhte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt I, Pera Yayınları, İstanbul, 1997, s. 253-354; 391-392. Ömer Faruk Yücel hazırladığı doktora çalışmasında, *Vakit* gazetesinin genel yayın politikası bakımından milliyetçi ve çağdaşlaşma taraftarı bir çizgi takip ettiğini belirtmektedir: Ömer Faruk Yücel, *Türk Matbuatında Vakit Gazetesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara, 2022, s. 43.

¹⁹ Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s. 178; Uygur Kocabaşoğlu, "Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeniğün", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 36, Sayı 1, 1981, s. 180; Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeniğün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 1-2; Çıkm, *agg*, s. 252.

kamuoyunun farklı perspektiflere sahip kesimlerinin bütününe ait bir fikir edinebilmek bakımından önemlidir.²⁰

Sınırlara İlişkin Yaklaşımlar

Bülent Tanör, Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı açısından ortaya çıkan temel meselenin bir “devlet sorunu” olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir.²¹ Tunaya ise bu dönemde Osmanlı diye bir devletin varlığının tartışmalı ve yaşananın bir “*iktidar boşluğu*” olduğu kanaatindedir.²² Gerçekten de devlet denilen aygıtın “*belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olan belirli bir insan topluluğunun oluşturduğu bir varlık*”²³ olduğu kabul edilirse, Osmanlı Devleti'nin topraklarının/sınırlarının, nüfusunun ve egemenlik haklarının hepsinin tartışmaya açıldığı görülür.

Bu belirsizlik ortamında devletin sınırlarının nasıl tespit edileceği noktasında Türk kamuoyunda en azından prensip itibariyle bir mutabakat olduğu iddia edilebilir. Yukarıda da belirtildiği üzere mütarekenin imzalanmasına giden süreçte dile getirilen Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi, bu konuda en yaygın referans kaynağıdır.²⁴ General Harbord 1919 yılında Ermenistan mandası için yaptığı araştırma gezisinde, gittiği her şehirde Wilson Prensipleri pankartlarıyla karşılanmıştır.²⁵ Nitekim General Harbord, 16 Ekim 1919 tarihli raporunda Wilson Prensipleri'nin Anadolu, Kafkasya ve Arap coğrafyalarında okuma yazma

²⁰ Millî Mücadele Dönemi basınındaki çeşitliliği görmek için ayrıca bk. Uygur Kocabaşoğlu & Aysun Akan, *Mütareke ve Millî Mücadele Basını Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019; Mustafa Arkan, *Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Dış Politika Yönelimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2021.

²¹ Tanör, *age.*, s. 15.

²² Tank Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, Cilt II, Hürriyet Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 7.

²³ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, Ekin Yayınları, Bursa, 2015, s. 4-5.

²⁴ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 3. Erzurum Kongresi devam ederken Amerikan Başkanı Wilson'a hitaben yayımlanan muhtıra da bu durumun açık göstergelerindedir. bk. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Cilt I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 109-111.

²⁵ Bu durumu gösteren bazı örnek fotoğraflar için bk. *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I 1919-1980, Editör: Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 95 ve 99.

bilmeyenlerin dahi benimsediği ve uygulanmasını umduğu prensipler olduğunu belirtmiştir.²⁶

Erzurum Kongresi'nin 7 Ağustos 1919 tarihli beyannamesinin 8. maddesinde, “milletlerin kendi mukadderâtlarını bizzat tâyin ettiği bu tarihî devrede” denilerek Wilson Prensipleri'ne göndermede bulunulmuştur. Aynı beyannamenin 6. maddesinde ise:

“Düvel-i İtilâfiyece mütârekenin imzâ olunduğu 30 Teşrîn-i Evvel sene 34 tarihindeki hudûdumuz dâhilinde kalan ve her mıntukasında olduğu gibi Şarkî Anadolu vilâyetlerinde de ekseriyet-i kâhireyi İslâmlar teşkil eden ve harsî, iktisâdî tefevvuku Müslümanlara ait bulunan ve yekdiğerinden gayr-i kâbil-i infikak öz kardaş din ve ırkdaşlarımızla meskûn memâlikimiz”

denilerek devletin sınırları zımnen tespit edilmiştir.²⁷ Sivas Kongresi'nin aldığı kararların ilk maddesi, Türk devletine bırakılması gereken araziye benzer cümlelerle tekrar ifade etmiştir.²⁸

Misâk-ı Millî'nin ilk üç maddesi, genel çerçevesi Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit edilen bu sınırlara riâyet edecek şekilde hazırlanmıştır. Buna göre Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarih esas alınmak sûretiyle Türklerin çoğunluğu oluşturduğu yerler Türk devletine bırakılırken, Arap coğrafyası, Elviye-i Selâse ve Batı Trakya için plebisit yapılması istenmektedir. Böylece Wilson Prensipleri'yle ortaya atılan self-determinasyon ilkesine uygun bir sınır düzenlemesi öngörülmüştür.

Mütarekeyi takip eden günlerde yayınlanan *Alemdar*, *Vakit* ve *Yeniğün* gazeteleri incelendiğinde, Millî Mücadele'yi yürüten kadroların öngördüğü Wilson Prensipleri'ne dayalı sınır düzenlemesinin genel olarak Türk kamuoyunca da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin *Alemdar* gazetesinde Refî Cevat, “*Sulh Hazırlığı ve Kabine*” başlıklı yazısında, Cihan Harbi sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihte eşi görülmedik bir fırtınaya tutulduğunu söyleyerek içinden geçilen günlerin önemine işaret etmiş, savaşın akışı içinde hem İtilâf hem de İttifak devletlerinin bir çıkış kapısı olarak Wilson Prensipleri'ni benimsediğini

²⁶ Sonyel, *age.*, s. 4-5.

²⁷ “Şarkî Anadolu Vilâyâtının Erzurum Kongresi Beyannamesidir”, *Albayrak*, 18 Ağustos 1919, s. 1. Bu beyanname, *Albayrak* gazetesinin tıpkıbasımından alınmıştır; bk. Dursun Ali Akbulut, *Yüce Yurttan Yükselen Ses: Albayrak 1919-1921*, Tıpkıbasım ve Yeni Türk Alfabesiyle, Erzurum, 2009, s. 41. Ayrıca bk. Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 202.

²⁸ “Devlet-i Aliye-i Osmaniye ile Düvel-i İtilâfiye arasında münakid mütarekenâmenin imza olunduğu 30 Teşrîni Evvel sene 334 tarihindeki hudut dâhilinde kalan ve her noktasında ekseriyeti İslamlar teşkil eden aksam-ı memalik-i Osmaniye yekdiğerinden ve camia-i Osmaniye'den gayri kabil-i tevezzi ve infikak bir külldür.” Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 245.

belirtmiştir. Bu prensiplerin Osmanlı için de mühim bir rol oynayacağını söyleyerek sözü barış hazırlıklarına getiren yazar, hükûmetin bazı vilayetler (doğu vilayetlerini kastediyor) hakkında Batı'yı aydınlatması ve Wilson Prensipleri'nin esası olan self-determinasyon ilkesine göre bu bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu ispatlaması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹

Genel itibarla Millî Mücadele'ye karşı bir gazete olarak bilinen *Alemdar* gazetesi, Erzurum Kongresi'nden aylar önce, Şubat 1919'da doğu vilâyetlerinde Taşnaksutyun Komitesi'nin bazı Ermenileri zorla Van ve Adana bölgelerine göç ettirmeye çalıştığını yazmış ve bu durumun vahim sonuçlar doğuracağı uyarısında bulunmuştur.³⁰ Aynı hassasiyeti bir süre sonra gazetenin başyazarı Refî Cevat tekrar köşesine taşımıştır. "*Hakkaniyetle Düşünürsek*" başlıklı yazısında Refî Cevat, Harbiye Nezareti tarafından hazırlanmış olan nüfus istatistikleri hakkında bilgi vermekte ve bu istatistiklere göre Anadolu ve Trakya'da Müslüman nüfusun, Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşlara nispetle çoğunlukta olduğunu vurgulamaktadır.³¹

Alemdar gazetesi her ne kadar padişahın önderliğinde bir "*Osmanlılık*" siyaseti yürütülmesi gerektiği fikrinde olsa da ülkenin sınırları konusunda Türklerin ekseriyeti oluşturduğu yerlerin Türklere bırakılması prensibini sonuna kadar savunmuştur. Bu cümleden olarak Birinci Dünya Savaşı'nın ve İttihatçı politikaların değerlendirildiği Ahmet Kadri imzalı köşe yazısında, devletin devamlılığı için Osmanlı Devleti'ni oluşturan farklı unsurlar arasında Osmanlılık bilincinin uyandırılması teklif edilmekte, Türk ekseriyetinin bunu sağlayacak güçte olduğu vurgulanmaktadır: "[...] *Bütün bu ahvâl mevcudiyetimizi tehlikeye ilka edecek husûsâttandır. Bütün bu mehâlik ve muhâtarâta karşı elimizde yegâne silah olarak anâsır-ı sâireye nispeten ekseriyetimiz vardır ki bizî kurtaracaktır.*"³²

İzmir'in işgalinden sonra Prens Sabahaddin'in Wilson'a açık bir mektubunu yayımlayan *Alemdar*, burada da Misâk-ı Millî'de ortaya konulacak prensiplere benzer bir yaklaşımı benimsediğini tekrar göstermektedir. Söz konusu mektubunda Prens Sabahaddin, Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'nin hukukuna riayet edilmesini istemiş ve Türklerin tabii coğrafyasını bugünkü Türkiye hudutlarıyla aynı olacak şekilde çizmiştir. Bu arada Kürtlerin de Türklerle birlikte yaşamak istediğini ve bunun gerekliliğini vurgulamıştır. Sabahaddin Bey'e göre büyük bir Türk ekseriyetiyle meskûn olan ve Edirne'den İskenderun'a, oradan Erzurum ve Karadeniz'e kadar uzanan bütün Anadolu arazisi, üzerinde

²⁹ Refî Cevat, "Sulh Hazırlığı ve Kabine", *Alemdar*, 13 Ocak 1919, s. 1.

³⁰ "Ermeniler Yeniden Hicret Mi Ediyor", *Alemdar*, 17 Şubat 1919, s. 1.

³¹ Refî Cevat, "Hakkaniyetle Düşünürsek", *Alemdar*, 26 Mart 1919, s. 1.

³² Ahmet Kadri, "Ekseriyet Meselesi", *Alemdar*, 3 Mayıs 1919, s. 1.

yaşayan halkın meziyetleri, medenî seviyesi ve ahlâkı sebebiyle bağımsız yaşamayı hak etmektedir.³³

Alemdar gazetesinin Türk devletinin sınırları konusundaki yaklaşımını gösteren son bir örnek olarak, İzmir'in işgalinden sonra Osmanlı hükûmetinin davet edildiği Paris Barış Konferansı'nda yaşananlar ve buna karşı gazetenin vermiş olduğu tepki kayda değerdir. İzmir'in işgalinden sonra Türk kamuoyunda ortaya çıkan infial ve Osmanlı hükûmetinin ısrarlı müracaatları sonucu İtilâf devletleri, Osmanlı temsilcilerini Paris Konferansı'na davet etmiştir. Bu davete icabet eden Osmanlı delegasyonunun başında Sadrazam Damat Ferit Paşa vardır. Paris Konferansı'nda Damat Ferit Paşa, Osmanlı Devleti'nin resmî muhtırasından bağımsız olarak 17 Haziran 1919 tarihinde bir konuşma yapmış ve bu konuşmada Wilson Prensipleri'ne atıfta bulunmakla birlikte savaştan önceki sınırların aynen iadesini istemiştir. Ayrıca Türklerle Araplar arasındaki doğal sınırın Toros Dağları olduğunu vurgulayan Damat Ferit, Arap coğrafyasının Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını isterken, “o memâlik abalisi ârâsına müracaat bile meseleyi hâlde kâfi değildir” şeklinde kesin ifadeler kullanmıştır.³⁴ Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı kurtuluş kaynağı olarak gören Refi Cevat ve *Alemdar* gazetesi, başlangıçta Damat Ferit hükûmetlerini desteklemiştir. Ancak Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile ilişkilere bağlı olarak Damat Ferit hükûmetine yaklaşımı değişecektir.³⁵ Bu durumun bir göstergesi olarak Damat Ferit Paşa, Paris Barış Konferansı'ndaki bu konuşması sebebiyle *Alemdar* gazetesinde şiddetle eleştirilmiştir.³⁶

“Damat Ferit Paşa evvelâ Aden, Mısır ve Kıbrıs'tan bahsedecek kadar metâlebâtında ileriye varmışken, şimdi değneğin diğer ucuna koşuyor. İlk metâlebâtının hadd-i gayesinden birdenbire sarf-ı nazar ederek Aden'den, Mısır'dan, Kıbrıs'tan vazgeçip Toros'tan bir hadd-i fâsıl ile Anadolu'yu iki mıntıkaya taksim ediyor. Ve evvelki metâlibine külliyyen mugayir olarak bu defa da Anadolu'nun Türklerle meskûn olan mühim bir kısmını ihmâl ediyor.”

Millî Mücadele aleyhtarı bir gazete olan *Alemdar*'da görülen bu örneklerin, Millî Mücadele'ye taraftar olan *Vakit* ve *Yeniğün* gazetelerinde de birçok benzerine rastlanmaktadır. Örneğin *Vakit* gazetesinde Ahmet Emin (Yalman),

³³ “Sabahaddin Bey'den Wilson'a Açık Mektup”, *Alemdar*, 5 Haziran 1919, s. 1.

³⁴ “Ferit Paşa'nın Muhtırası”, *Alemdar*, 7 Temmuz 1919, s. 2; “Hükûmet İzahat Veriyor”, *Vakit*, 20 Temmuz 1919, s. 1. Damat Ferit Paşa'nın bu konuşmasından bir hafta sonra, 23 Haziran 1919 tarihinde Osmanlı Devleti'nin muhtırası konferansa sunulmuştur. Osmanlı dışişleri bürokrasisinin uzun bir hazırlıkla ortaya koyduğu bu muhtıra da aylar sonra ortaya çıkacak olan Misâk-ı Millî prensipleriyle büyük bir paralellik arz etmektedir. bk. Budak, *age.*, s. 88-89.

³⁵ Mihçı, *agt.*, s. 44.

³⁶ Refi Cevat, “Şimdiki Vaziyet”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1919, s. 1.

mütarekeden sonra üst üste kaleme aldığı yazılarda savaş sonrasında artık “*millî hâkimiyet*” prensibinin geçerli olduğunu, bu prensibin Alman tahtını bile devirdiğini ve dolayısıyla bu genel eğilimin karşısında hareket etmenin mahzurlu olacağını vurgulamıştır.³⁷

Millî hâkimiyet prensibini çok önemseyen Ahmet Emin, dış politikayla ilgili kaleme aldığı bir yazısında, üstünlük ve büyüklenme siyasetinin eski devirlerde kaldığını, devletlerarası ilişkilerin artık iktisadi ve siyasi menfaatler çerçevesinde yürütülmesi gerektiğini söylemekte ve Arap coğrafyasının geleceğini bu minvâlde ele almaktadır. Yazısında Arnavutluk’un Osmanlı’dan kopuş sürecini örnek veren Ahmet Emin, bu devletin kesin olarak istiklâlini kazanacağı anlaşıldıktan sonra muhalefet etmek yerine dostluk ilişkileri kurulmasının daha doğru olduğunu söylemiştir. Ahmet Emin’e göre zamanında Arnavutluk örneğinde yaşanan üstünlük siyaseti, bugün Arap meselesinde de yaşanmaktadır. Araplığın gelişmesi için çalışanların hain olarak görülmesinin, İttihatçılardan kalma bir yaklaşım olduğunu savunan yazar, bundan sonra Araplarla Türklerin, kesinlikle farklı siyasi yapılar içinde bulunacaklarını ve bütün değerlendirmelerin bu hakikati dikkate alarak yapılması gerektiğini yazmıştır. Ahmet Emin, iktisadi menfaatleri çatışmayan iki millet için en doğru yolun, samimi bir biçimde dost olmak olduğu kanaatinde. Üstelik Araplar ve Türkler arasında coğrafi, medenî ve dinî açılardan pek çok ortak nokta vardır.³⁸ Ahmet Emin’in ve onun şahsında *Vakit* gazetesinin Arap coğrafyasına bakışı, esas itibarla Misâk-ı Millî prensipleriyle tamamen uyum içindedir.

Vakit gazetesi, Yunan tâbiyeti almak isteyen ve bu yolda gösteriler düzenleyen Osmanlı vatandaşı Rumları eleştirmekte, Türklerin çoğunluğu teşkil ettiği toprakların Yunanistan’a iltihakını talep etmenin mantıksız olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca az bir nüfusa sahip, kendi yaşadıkları yerleri bile iyi idare

³⁷ Ahmet Emin, “Hâkimiyet-i Millîye”, *Vakit*, 12 Kasım 1918, s. 1; “Sulh İçin Hazırlık”, *Vakit*, 17 Kasım 1918, s. 1.

³⁸ Ahmet Emin, “Tagallüb Siyasetinin İzleri”, *Vakit*, 27 Şubat 1919, s. 1. Bu konudaki bir başka yazısında Ahmet Emin şunları yazmıştır: “[...] Suriye, Hicaz, Yemen gibi aksama ayırdığımız yerlerin mukadderatı henüz sulh konferansında suret-i kat’iyede taayyün etmemiştir. Buraları bir idare-i vâhidede altına mı alınacak, yoksa birbirlerinden başka birer manzara-i coğrafîye ve tarihiyyesi olan bu yerler ayrı ayrı şerait-i idareye tâbi parçalara mı taksim edilecek? Bu cihetler bizim için ikinci derecede ehemmiyeti haiz birer meseledir. Bu yerlerin mukadderat-ı idaresi her ne şekilde taayyün edilirse edilsin Türklük ve Araplığın müstakil menafî aynı siyaseti takip etmektedir. Bu siyaset de Türkler ile Arapların birbirleriyle düşman gibi değil, dost gibi ayrılmaları ve bu dostluğu ebedî ve lâyetegayyur bir hâle getirmeleridir.” Ahmet Emin, “Hakikat Karşısında”, *Vakit*, 25 Mart 1919, s. 1.

edip edemedikleri belli olmayan Yunanlıların yakın bir zamanda Kıbrıs'a da talip oldukları hatırlatılarak bütün bu hareketler istilacılık olarak nitelenmektedir.³⁹

Yine *Vakit* gazetesinde, mütareke döneminin önemli kuruluşlarından biri olan Millî Kongre Cemiyeti'yle ilgili bir yazısında Mehmet Asım, bu cemiyetin şark meselesine ilişkin olarak neşrettiği bir haritadan ve nüfus istatistiklerinden övgüyle bahsetmektedir. Mehmet Asım'ın şu cümleleri dikkat çekicidir:⁴⁰

“Her türlü hususî menfaat endişesinden ârî olarak sırf ilmî bir gaye etrafında kuvâ-yı millîyeyi tevhid etmek isteyen Millî Kongre, programından anlıyoruz ki, şimdiye kadar İstanbul'da bu gaye etrafında kırk dokuz elli kadar muhtelif fırka, cemiyet, ocak, dernek ve yurt toplamıştır. [...] Millî ihtiyacı en evvel takdir ederek kuvâ-yı milliyemizi menâfî-i vataniye etrafında toplamaya teşebbüs etmek şerefi Millî Kongre'ye aittir.”

Bu ifadelerde altı çizilmesi gereken kavram, *kuvâ-yı millîye* olmalıdır. Zira birkaç ay sonra Amasya Tamimi'nde öne çıkacak olan bu kavramın, çok daha erken tarihlerde kamuoyunun aşinası olduğu ve kullanıldığı görülmektedir. Yazının devamında Millî Kongre'nin hazırladığı bir haritaya işaret edilmektedir. Buna göre Arabistan, Irak ve Suriye dışında kalan Osmanlı topraklarının toplam nüfusu 16 milyon 615 bin 226'dır. Bu nüfusun binde 804'ü Müslüman, 103'ü Rum, 77'si Ermeni, 16'sı ise diğer milletlerdendir. Ayrıca Vilâyât-ı Sitte'de de Müslüman nüfus Ermenilerden çoktur. Mehmet Asım, Türk ve Müslümanların hakkının ispatının bundan daha iyi delili olamayacağını söylemektedir.⁴¹

Buna benzer bir başka değerlendirmesinde Mehmet Asım, nüfus itibarıyla çoğunluk olmamalarına rağmen Yunanlıların teşebbüslerinin arkasında yatan motivasyona işaret etmektedir. Asım'a göre Türklerin, Anadolu'da nüfus itibarıyla çoğunluğu teşkil ettiği malumdur. Bu nüfus oranlarını değiştirmek için iki yol denenmektedir. Bunlardan ilki, Müslüman Türk nüfusunun işgal yahut işgal tehdidi ile buldukları yerden göç ettirilmesidir. İkinci husus ise Türklerden boşalan bu yerlere dışarıdan getirilecek olan yabancı unsurlardır. Yazıda, bu iki tehlikeye işaret edilerek dikkatli olunması istenmektedir.⁴² Böylece, Erzurum Kongresi'nde öne çıkacak olan ve devletin sınırlarının tespit edilmesi noktasında hayati bir öneme sahip bulunan göç ve nüfus meselesinin, yine çok önceden gazetelerce konu edildiği ve kamuoyunun uyarıldığı görülmektedir.

³⁹ “Nümayişçilik ve İstilacılık”, *Vakit*, 20 Mart 1919, s. 1.

⁴⁰ Mehmet Asım, “Fırkalar Fevkinde”, *Vakit*, 27 Mart 1919, s. 1.

⁴¹ Aynı yer.

⁴² Mehmet Asım, “Silahsız İşgal”, *Vakit*, 20 Haziran 1919, s. 1.

Vakit gazetesinin sınırlar konusundaki hassasiyetinin Misâk-ı Millî prensipleriyle uyumlu olduğunu gösteren son bir örnek olarak, yine Damat Ferit Paşa'nın Paris Konferansı'na sunduğu muhtıraya⁴³ verdiği tepkiyi zikredebiliriz. Tıpkı *Alemdar* gazetesi gibi *Vakit* de Damat Ferit Paşa ve murahhas heyetinin, barış konferansına sunduğu muhtıradan, millî hudutların Toroslardan başlatıldığını ve bunun doğru olmadığını yazarak eleştirilerde bulunmuştur.⁴⁴

Mondros Mütarekesi'nden sonra *Yeniğün* gazetesi de devletin sınırlarının Wilson Prensipleri çerçevesinde belirlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu kapsamda Türklerin çoğunluk olarak yaşadığı yerlerin Türk hâkimiyetine bırakılması istenmiştir. Nitekim *Yeniğün* gazetesi, yaptığı yayınlarda sistematik bir biçimde bu konuyu işlemiştir. Bu kapsamda 1918'in Kasım ayı boyunca "*Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat*" başlıklı yazı dizisine sütunlarında yer veren *Yeniğün*, 6 Aralık 1918'den itibaren de "*Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye*" başlıklı yazıları yayımlamıştır. Söz konusu yazıların tamamında, nüfusunun çoğunluğu Türk olan Anadolu'nun bağımsızlığının tanınması istenmiştir.⁴⁵

Yunus Nadi, Fransız *Tan* gazetesinin bir başmakalesinde "*Türklerle meskûn olan Rumeli ve Anadolu memleketleri tamamen Türkiye'ye, hür ve müstakil Türkiye'ye*" denildiğini vurgulayarak, kendilerinin de bundan başka bir talepleri olmadığını yazmıştır.⁴⁶ Nadi'nin atf ettiği bu makalenin önemli kısımları tercüme edilerek, aynı gün *Yeniğün*'de yayımlanmıştır. Söz konusu yazıda "[...] *Şark meselesi Müttfikler arasında daimî bir vesile-i ibtilâf olmamalıdır. Sulh-i âlem, Hristiyan abalinin selâmeti, müttfikler arasındaki tesanüt ve elhâsıl her şey, Türkler ile âdil ve âkilâne bir sulhün serian akdini istilzâm eder. Bu sulh Edirne'den Toros'a ve İran hududuna kadar bir Türkiye'yi muhafaza etmeli[dir]*" denilmektedir.⁴⁷

Verilen bütün bu örnekler, Misâk-ı Millî'nin kabulünden çok önce, Türk kamuoyunda barışa ilişkin önerilerde Wilson Prensipleri'nin esas alındığı,

⁴³ Damat Ferit Paşa'nın 17 Haziran 1919'da Osmanlı heyeti içinde bulunan Tevfik ve Rıza Tefvîk Beylere dahi göstermeden Onlar Meclisi'ne sunduğu bu muhtırayla ilgili detaylar için bk: Mustafa Budak, "Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar", *Tarih Dergisi*, Sayı 71, 2020, s. 463-466.

⁴⁴ "Millî Hudutlarımızın Mebdâi ve Müntehâsi", *Vakit*, 21 Temmuz 1919, s. 2.

⁴⁵ Söz konusu yazılardan bazı örnekler için bk. "Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat", *Yeniğün*, 9 Eylül 1918, s. 2; "Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat", *Yeniğün*, 13 Eylül 1918, s. 1; "Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat", *Yeniğün*, 18 Eylül 1918, s. 1; "Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye", *Yeniğün*, 6 Aralık 1918, s. 1; "Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye", *Yeniğün*, 12 Aralık 1918, s. 1; "Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye", *Yeniğün*, 26 Aralık 1918, s. 1; "Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye", *Yeniğün*, 31 Aralık 1918, s. 1.

⁴⁶ Yunus Nadi, "Fransız Dostluğu", *Yeniğün*, 15 Ekim 1919, s. 1.

⁴⁷ "Türk Milliyetçileri ve Fransa", *Yeniğün*, 15 Ekim 1919, s. 1.

Türklerin çoğunlukta yaşadığı yerlerin kendilerine verilmesi gerektiği ve en nihayetinde bu sınırların nereler olduğu konusunda geniş bir mutabakatın varlığına işaret etmektedir.

Ekalliyet Meselesi

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde Türk kamuoyunu meşgul eden önemli meselelerden biri de azınlıklar, daha doğru bir tabirle gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının statüsü meselesidir.⁴⁸ Bu konuyla ilgili olarak Misâk-ı Millî'de, “*Düvel-i İtilâfıyye ile muhâsımları ve bazı müşârikeleri arasında takarrür eden esâsât-ı abdiyye dâiresinde ekalliyetler hukuku –memâlik-i mütecâviredeki Müslüman abalisinin de aynı hukuktan istifâde etmeleri ümmîyyesiyle- tarafımızdan teyîd ve temin edilecektir.*”⁴⁹ denilmiştir. *Alemdar*, *Vakit* ve *Yeniğün* nüshaları incelendiğinde, Misâk-ı Millî'nin bu maddesine benzer bir yaklaşımın açık izlerini bulmak mümkündür.

Sınırlar konusunda olduğu gibi ekalliyetler meselesinde de dönemin ana temayülleri gazeteler tarafından paylaşılmıştır. Örneğin *Alemdar* gazetesi, Wilson Prensipleri'ni şerh ettiği bir yazı dizisinde konuyu ele almıştır. Buna göre milletlerin hukukunu korumak adına azınlıkların hakkı nasıl çiğnenemezse, azınlık hakları adına da milletlerin hakkı çiğnenemez, bir şirketin ortaklarının birbirleri aleyhine faaliyette bulunmadığı gibi bir ülkedeki farklı unsurlar da birbirleri aleyhine faaliyette bulunamaz. Mademki ekseriyet ekalliyete, ekalliyet ekseriyete tâbi tutulamaz ve mademki vatan toprağı parçalanamaz diyen *Alemdar* gazetesi, bu durumda bir Osmanlı siyasi varlığı vücuda getirilmeli ve her bir unsura mümkün olduğunca muhtariyet verilmelidir, şeklinde bir çözüm ortaya atmaktadır. Yazının devamında ekalliyetler ya kanunlarda yer almayan bazı aksak yönler yahut da kanunda olmasına rağmen hükümlerin çiğnenmesi sebebiyle mağdur olmaktadır, şu hâlde eğer mesele kanunsuz iş yapılması ise bunun faillerinin bulunması ve cezalandırılması gerekir, denilmektedir: “*Kanunsuz hareket eden memurların icraatıyla mağdur olan ekalliyetlerin intikamını diğer bir milletten almak muvâfık-ı hakkaniyet olamaz.*” Hukuken bir eksiklik varsa bunun da giderilmesi gerekir; ancak bu eksikler sebebiyle bütün bir milletin zan altında bırakılması doğru değildir denilen yazı şöyle devam etmektedir:⁵⁰

⁴⁸ Türk hukuk tarihi içinde azınlıklar hukukuyla ilgili olarak bk. Derya Bayır, *Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik*, Çev. Ülkü Sağır, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul, 2017; Gülnihal Bozkurt, “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1, 1993, 49-59.

⁴⁹ Budak, *age.*, s. 157-158.

⁵⁰ Yazı A. B. imzasıyla yayımlanmıştır. bk. “Reis Wilson’un On İkinci Prensibi-2”, *Alemdar*, 28 Aralık 1918, s. 2.

“[...] Biliyoruz ki düne kadar ne Avusturya-Macaristan’da ne Rusya’da hatta ne İngiltere’de dünyanın hiçbir tarafında ekalliyetlerin hukuku gereği gibi temin edilmemiştir. Çünkü bu, bir tekâmül-i tarihî, bir inkişâf-ı siyasi meselesidir. Binaenaleyh müşterek vatanda sâkin olan kavimler arasında şimdiye kadar ekalliyet unsurlarının menâfi tam ve katî bir hakkaniyet dairesinde tatmin edilmemiştir. Ekseriyet unsurlarını mesul tutmak ve ötekiler vaktiyle mağdur oldu diye şimdi de berikleri mağdur etmek bittabi doğru olamaz. Zarara zarar ile mukabele eylemez.”

Alemdar, C. H. imzasıyla yayımladığı bir diğer makalede, ekalliyetler meselesinde uluslararası hukuka uygun bir çözüme taraftar olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Yeni dönemde Rusya ile kurulacak ilişkiler bağlamında kaleme alınan yazıda şöyle denilmektedir:⁵¹

“[...] Rusya ile asırdide ihtilâfâtımız arasında bir noktaya da ehemmiyetli bir mevki vermek mecburiyetindeyiz. Rusya’nın -velev ki gayr-i samimi olsun – bir iddiası vardı: Hâkimiyet-i Osmâniye altındaki Hıristiyanları himaye. Bu iddiaya devletin, o vakitler pek çoğu yed-i ihtiyarında olmayan esbâb dolayısıyla, anâsır-ı Hıristiyâniye’nin vaziyet-i zâhiresi de biraz kuvvet veriyordu. Artık hiçbirimiz iddia hatta zannetmeyiz ki devletimize bu harbin netâyicinden ve alacağı pek tabîi olan şekl-i cedidden sonra, anâsır-ı Hıristiyâniye hakkında nâhoşnut bir vaziyet idâme etsin. Zaten biraz tarihe âşina olanlar esasen böyle bir vaziyetin asla tekevvün eylememiş bulunduğunu da bilirler. Bir dakika için bu yolda devam etmek istediğimizi muhâl olarak farzetsek bile memleketimizdeki Hıristiyan ve sâir ekalliyetler hukukunun sulh konferansınca taht-ı zaman ve kefalet altına alınacağı ihtimâl-i kavisi bunu da kuvvetten düşürür.”

Ekalliyetlerin hukuku meselesinde en çok yayın yapan gazetelerin başında *Vakit* ve başyazarı Ahmet Emin gelmektedir. Mütarekeden kısa bir süre sonra kaleme aldığı “*Mesûliyetlerin Taksimi*” başlıklı yazısında Ahmet Emin, mânâ itibarıyla Misâk-ı Millî’yle hemen hemen aynı hükmü taşıyan şu ifadeleri kullanmıştır:⁵²

“Türk ekseriyeti ile meskûn sahada Türklerin kendi mukadderatlarına hâkim olması icap ettiğine göre bu sahadaki idarenin mesuliyeti ancak Türklere ait olabilir. Ekalliyetlerin hukuku meselesi sâir memleketlerde ne gibi beynelmilel esâsâta tâbi olmuşsa bu esâsâtın memleketimizde de tatbiki talep olunabilir ve tarz-ı tatbikten mütevellid şikâyetler için Cemiyet-i Akvam bir merci teşkil edebilir.”

⁵¹ Yazı C. H. imzasıyla yayımlanmıştır. “Yarıncı Türkiye ve Yarıncı Rusya”, *Alemdar*, 26 Kasım 1919, s. 4.

⁵² Ahmet Emin, “Mesûliyetlerin Taksimi”, *Vakit*, 12 Kasım 1918, s. 1.

“Sulh Hazırlığı” başlıklı yazı dizisinin ikincisinde konuya tekrar değinen Ahmet Emin, eskiden bütün dünyada ya din yahut ırk esasına dayalı bir vatandaşlık hukuku olduğunu, Osmanlı'nın da bu temayüle uygun biçimde din esaslı bir vatandaşlık hukuku oluşturduğunu yazmaktadır. Tanzimat'la birlikte bu yapı değiştirilmek istense de tam anlamıyla bir yenilik gerçekleştirilememiştir. İttihat Terakkî idaresi ve Meşrutiyet düzeni de istenen sonuçları doğurmamış, hatta İttihatçıların homojen bir toplum oluşturmak için yaptığı girişimler içte ve dışta durumu daha da kötüleştirmiştir. Devletin, bundan sonra oluşturacağı vatandaşlık hukukunu bir beyanname ile bütün dünyaya ilan etmesinin faydalı olacağını düşünen yazar, bu konuda Osmanlı vatandaşları arasında tam bir eşitlik olması, her türlü din, ırk ve görüş farkının devletin varlığına dokunmamak şartıyla garanti altına alınması, yerel yönetimlere geniş salâhiyetler verilmesi ve azınlık haklarının anayasal güvence altına alınması gerektiğini yazmaktadır.⁵³ Bu öneriler, *Alemdar* gibi *Vakit* gazetesi ve Ahmet Emin'in de liberal bir tutum takındığının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bir başka yazısında ise devletin geleceğinin Türk unsurunun milliyet esasına göre hareket etmesine bağlı olduğunu dile getiren Ahmet Emin;

“[...] Yarın bu memlekette bütün vatandaşlar için şâyân-ı memnuniyet şerâit-i hayat teessüs edince, gayrimüslim vatandaşlarımızdan Osmanlı tabiiyetinde kalmayı tercih edecek olanların mevcûdiyet-i milliyenin bir zahiri ve bir istinadgâhı olması beklenebilir. Fakat gayrimüslim vatandaşlarımızın ekseriyet-i azîmesinin bu saniyede memleketin mevcûdiyetine taraftar değil, düşman olduğunu ve mevcûdiyeti düşünmek vazifesinin ancak Türk ve Müslüman unsuruna kaldığını anlayarak hayallere kapılmaktan kendimizi vikaye etmeliyiz.”

fıkrindedir.⁵⁴

Bu son derece gerçekçi yaklaşımı destekleyen ve bir adım daha ileri götüren *Vakit* gazetesi, Lozan görüşmeleri sırasında üzerinde uzlaşma sağlanan konulardan olan mübadeleyi gündeme getirecektir. “*Balkan Muharebesi'nden sonra müracaat edilmiş iken yarıda kalmış bir tedbir: Anadolu Rumlarıyla Rumeli Türkleri arasında mübadele*” başlığı altındaki değerlendirmede, Balkan Savaşları'ndan sonra yapılan mübadeleye değinilerek şu tespit yapılmaktadır:⁵⁵

“Senelerle Makedonya'yı alt üst ederek Rumeli'yi bir ateş membâi hâline koymuş olan ve nihayet Balkan Muharebesi'ni intâc eden anâsır-ı muhtelife

⁵³ Ahmet Emin, “Sulh Hazırlığı-2”, *Vakit*, 22 Kasım 1918, s. 1.

⁵⁴ Ahmet Emin, “Milliyetperverlik Siyasî Bir Moda Mıdır?”, *Vakit*, 10 Şubat 1919, s. 1.

⁵⁵ “Rumların Türklerle Mübadelesi”, *Vakit*, 6 Ekim 1919, s. 2.

ihtilâfâtü gözleri o kadar korkutmuştu ki izmihlâlden sonra elimizde ne kalırsa hiç olmazsa su katılmamış olarak kalması tarafına meylediliyordu.”

Bulgaristan’la yapılan ve Yunanistan’la da yapılmak istenen mübadele antlaşmalarının tarihçesinin aktarıldığı yazının son kısmında mübadelenin, devletler hukukuna bu şekilde girdiği ve Yakındoğu’da kalıcı bir barış isteniyorsa bu usulün er geç tekrar uygulanacağı vurgulanmıştır.⁵⁶

Vakit gazetesinin ekalliyetler meselesine yönelik buna benzer pek çok haber, yorum ve değerlendirmesi vardır. Bununla birlikte Ahmet Emin’den son bir alıntı yapmak, *Vakit*’in yaklaşımını izah noktasında yeterli olacaktır. Ahmet Emin 26 Ağustos 1919 tarihli yazısında, İngiliz Başbakanı Lloyd George’un bir beyanatına istinaden ekalliyet konusunu tekrar ele almıştır. Lloyd George, Osmanlı idaresindeki muhtelif unsurların himayesiz kaldıklarında katliam, yağma yahut tedhiş gibi fena muamelelere maruz kalabileceklerini ifade etmiştir. Ahmet Emin, azınlıklar üzerinde eskiden olduğu gibi bir himaye fikrinin, söz konusu edilen fena gelişmelerin esas sebebi olduğunu tarihî örneklerle ortaya koyduktan sonra, meselenin çözümüne yönelik olarak şu tavsiyelerde bulunmaktadır:⁵⁷

“[...] Bizim fikrimizce asıl mesele, eski tarzda bir himayede değil, bugüne kadar Şark-ı Karîb mesâilini muallâkta bırakan ve muhtelif unsurların birbirlerine karşı husumetkâr bir vaziyette kalmalarını intâc eden esbâb-ı esâsiyeyi izâle etmektedir. Bu da şu sûretle olur:

1-Rusya’daki Ermenistan hududunda bir tashih-i hudut yaparak oradaki mültecileri iskân etmek ve memleketin sâir taraflarında bulunan Ermenilere bundan sonra kendilerine ait bir yurda mâlik olduklarını, isteyenlerin oraya gidebileceklerini, geri kalanların müsâvî hukuku hâiz Osmanlı vatandaşı vaziyetinde bulunacaklarını ve bir zümre hâlinde istisnâî bir vaziyet işgâl edemeyeceklerini söylemek.

2-Yunan tâbiyetine meyil gösteren Rumları Makedonya’da kesif bir hâlde sâkin bulunan ve hakk-ı tasarruftan, bilcümle hukuk-ı tabiiyyeden mahrum olan Türklerle mübâdele etmek.

3-Arapların tamamıyla Wilson Prensipleri’nden istifade etmelerini temine çalışmak.

4-Kürtlerin inkişâf-ı harsî, iktisâdî ve içtimâîlerine ait esbâbı hazırlamak.

5-Wilson Prensipleri mucibince vahdetini muhafaza eden vatan dâhilindeki bilcümle vatandaşların her türlü asrî arzu ve ihtiyaçlarını tatmine kâfil terakkiperver bir idare tesis etmek ve bu hususta hayırhah ve menfaat fikrinden uzak bir devletin müzâheretinden istifade etmek.

⁵⁶ Aynı yer.

⁵⁷ Ahmet Emin, “Ekalliyetleri Himâye”, *Vakit*, 26 Ağustos 1919, s. 1.

Şark-ı Karîb meselesi bu beş nokta dâhilinde hâlledilecek olursa bütün ahâlinin hukuk-ı insâniyesiyle beraber memleketin esbâb-ı inkişâf ve umrânı da temin olunmuş ve Türkiye meselesi her vakit için sûret-i kat'iyede hâll edilmiş olur.”

İncelenenler arasında azınlıklar konusuna en az değinen gazete *Yeniğün*'dür. Bununla birlikte Yunus Nadi'nin bir yazısında görüleceği üzere bu gazetenin de meseleye yaklaşımı, diğerleriyle paralellik göstermektedir. “*Ekalliyetlerin Hukuku*” başlıklı yazısında Yunus Nadi, Osmanlı azınlıklarının hakları konusuna değinmiş ve yeni dönemde azınlıklara nisbî temsil başta olmak üzere Avrupa'da var olan hakların verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Osmanlı'da bundan fazla olarak padişah fermanlarında en eski devirlerden beri tanınmış olan cemaat imtiyazlarının da devam edebileceğini yazmıştır. Yunus Nadi'nin hassasiyet gösterdiği konu da tıpkı *Alemdar*'da olduğu gibi azınlıkların hukukunu gözetirken, çoğunluğun haklarının çiğnenmemesi gerektiğidir.⁵⁸ Yunus Nadi, azınlık haklarından bahsediyor olmasına rağmen, Ermenilerin ve Yunanlıların kendi millî emelleri uğrunda mücadele etmelerini kabullenmiş görünmektedir. Kendisi, Türklerin de bu yolda göstereceği gayretin makul karşılanması gerektiği kanaatindedir.⁵⁹

Boğazlar Meselesi

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaşan devletler arasında imzalanacak barış antlaşmalarının hazırlanması amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Konferansı toplanmıştır. Galip devletlerin tek taraflı dayatmalarıyla şekillenecek olan bu konferansın daha ilk günlerinde görülmeye başlanan bazı temayüller söz konusudur. Yine kökleri Wilson Prensipleri'ne dayanan bu temayüllerden biri, Ren Nehri ve Çanakkale Boğazı gibi suyollarının ve limanların, uluslararası bir kontrol altına alınarak açık tutulmasıdır.⁶⁰

Karasuları dışında kalan denizlerin ve suyollarının, antlaşmaların gerektirdiği özel durumlar dışında açık kalması, Başkan Wilson'un ortaya attığı ilkelerden biridir. Bu sebeple Paris Barış Konferansı'nın Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla ilgili böyle bir yaklaşım benimsemesi makul görünmektedir. Bununla birlikte İtilâf devletlerinin ve özellikle İngiltere'nin, bu prensibi kullanarak bölgeyi kontrol

⁵⁸ Yunus Nadi, “Ekalliyetlerin Hukuku”, *Yeniğün*, 9 Aralık 1918, s. 1.

⁵⁹ Yunus Nadi, “Türklük ve Milliyetçilik”, *Yeniğün*, 5 Şubat 1919, s. 1.

⁶⁰ “Paris'te Sulh Müzâkerâtı”, *Vakit*, 26 Ocak 1919, s. 1.

altına almayı amaçladığı ve hatta Türkleri İstanbul'dan çıkarmayı dahi bir alternatif olarak düşündüğü anlaşılmaktadır.⁶¹

İtilâf devletlerinin bu yaklaşımına karşı Misâk-ı Millî'de, İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin güvenliği saklı kalmak koşuluyla İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının ticaret ve nakliyyeye açık tutulması konusunda bütün alâkadar devletlerle birlikte alınacak karara itibar edileceği belirtilmiştir.⁶²

Misâk-ı Millî'nin kabulünden önce ve sonra, İstanbul'un geleceğiyle ilgili bütün gazetelerin büyük bir hassasiyet içinde oldukları ve bu şehrin Türklerden alınması ihtimâlini tepkiyle karşıladıkları, üzerine ayrıca bir inceleme yapmayı hak edecek kadar açık bir biçimde görülmektedir.⁶³ Dolayısıyla meselenin bu kısmını dışarda bırakarak sadece Boğazların statüsüyle ilgili değerlendirmelere bakıldığında da karşımıza ilgi çekici örnekler çıkmaktadır. *Alemdar* gazetesinde C. H. imzasıyla yayımlanan ve yukarıda da atıfta bulunduğumuz yazıda, Türkiye-Rusya ilişkileri bağlamında Boğazlarla ilgili şu değerlendirme yapılmaktadır:⁶⁴

“Türkiye-Rusya beyninde, öteden beri mûcib-i ihtilâf olan mesâilin başında Boğazlar meselesini kaydetmeye mecburuz. Türkiye –kendi nokta-i nazarından pek haklı olarak- Boğazlara hâkim olmakla Rusya'nın en münbit ve mahsuldar ülkelerinin mahreçlerine hâkim bulunuyordu. Boğazlar tariki, Rusya'nın garp ile olan ticaret ve münasebeti için en sehil ve seri bir tarik-i muvâsalası idi. Hâlbuki bu tarik de Devlet-i Osmâniye'nin [...] yed-i ihtiyârında bulunuyordu. Son Cihan Harbî'ne tekaddüm eden birkaç sene zarfında hükûmet-i Osmâniye, Alman siyasetinin peyki olmuştu. Herkes; Almanlar istedikleri dakikada Boğazlar kapanabilecek, diyordu. Boğazların Türkiye tarafından değil, fakat Almanya tarafından seddedilmesi ihtimâli idi ki siyaset-i cihanı tehdit ediyordu. Bu Rus korkusunun kendi hesabına, ne kadar yerinde olduğu Rusya'da iki seneden beri cereyan eden hâdisât ve bu harbin tarihiyle izahtan müstağni olarak sabittir. Bugün ahvâlin bize irâe ettiği manzara nedir? Almanya mağlûp, Türkiye üzerine icrâ-yı tesirden külliyen

⁶¹ Türk Dış Politikası I, s. 140; Budak, *age.*, s. 40. İngiltere'nin yaklaşımını gösteren pek çok örnekten biri olarak *Vakîf*'in İngiliz *Times* gazetesinden aktardığı şu satırlara bakılabilir: “[...] *Times*'in fikrinde Türklerin İstanbul'da bulunması üç asırdan beri cereyan eden ekser Avrupa harplerine sebep olmuştur. Türkler Anadolu'ya avdet etmedikçe Avrupa sulh yüzü göremeyecektir. İstanbul, Türk idaresi altında bulundukça ebedî bir sebep-i niza teşkil edecektir. Yegâne mâkûl çare-i tesviye Türkleri İstanbul'dan çıkarmak ve şebir ile civarının idaresi hakkında beynelmîl bir esas kurmaktır.” Ahmet Emin, “İstanbul Meselesi ve *Times*”, *Vakîf*, 17 Ocak 1920, s. 1.

⁶² Budak, *age.*, s. 157.

⁶³ Bu konuda yapılmış bir çalışma olarak bk: Ramazan Erhan Güllü, *İstanbul Türklüğünün Mubafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.

⁶⁴ Yazı C. H. imzasıyla yayımlanmıştır. “Yarıncı Türkiye ve Yarıncı Rusya”, *Alemdar*, 26 Kasım 1919, s. 4.

âciz. Artık yalnız Boğazların değil, bizzat Türkiye ve Almanya'nın da istikbâli bu iki devletin değil, sulh konferansının mukadderatına tâbi... Artık Rusya ile Boğazlar cihetinden bir alışveriş kalmamış oluyor. Eğer senelerden beri bize temin olduğu gibi Rusya'nın gayesi ve menâfi-i hakikiyesi Boğazlardan yalnız serbesti-i mürurdan ibaret ise, Rusya bu gaye-i tarihîsine ermiş demektir.”

Bu cümleler, Boğazların serbestisi konusunda uluslararası camiada bir mutabakat olduğunu ve *Alemdar* gazetesinin bu mutabakata iştirak ettiğini göstermektedir.

Vakit gazetesinde ise Ahmet Selahattin, konuyla ilgili kaleme aldığı yazıda Boğazların statüsüne ilişkin kısa bir tarihî bilgi verdikten sonra sözü o günkü duruma getirerek Wilson'un Boğazlar konusundaki yaklaşımını şu cümlelerle hatırlatmıştır:⁶⁵

“[...] Sulhün umdesi telâkkî olunan Wilson ahkâmının memleketimize taalluk eden ve iki fıkrası evvelce izah olunan on ikinci maddesi fıkrâ-i nihâyesinde deniliyor ki: Çanakkale Boğazı, beynelmîmel teminat ile bilcümle akvâmın sefâin-i ticâriyesine sûret-i dâimede açık bulundurulacaktır.”

Ahmet Selahattin'e göre “*mesele bu şekliyle bir günâ müşkülât arz etmediği gibi mühim bir yenilik de tazammun eyemez. Matlub bundan ibaret ise bir mesele bile yaktur.*”

Boğazların uluslararası bir komisyonun idaresine bırakılması yönünde Avrupa kamuoyundan ve siyasi çevrelerinden gelen sinyaller, Anadolu hareketine yakın duran *Yenigün* gazetesi tarafından da benimsenmiş görünmektedir. Bu bağlamda Batı basınından gelen haber ve yorumlar, *Yenigün*'ün sayfalarında Türkler lehine memnuniyet verici bir yaklaşım olarak görülmüş ve paylaşılmıştır. Örneğin *Journal de Debat* gazetesi, Türk barışının başlıca unsurlarını tartıştığı bir makalede Boğazlarla ilgili şunları yazmıştır:⁶⁶

“Rusya'nın Boğazlarda yerleşmesi ne kadar az şayan-ı tavsiye ise Boğazlar mıntıkasının idare ve murakabesine iştirak etmesi de o kadar meşrudur. Cemâhir-i Müttehîde'de rical-i hükûmet Avrupa-yı Türkî'de bir manda elde etmeye mütemayil buldukları takdirde yanlış yola sapmış olacaklardır. Maahaza Amerikalılar, Monrö esasına muhalif olan bir vazifeyi deruhte etmek için icap eden rical-i siyâsiyeye malik olmadığı gibi diplomasi, Şarkta alâkadar devletlere teminat-ı daime i'tâ edecek derecede sabit ve müstekar değildir. Binaenaleyh konferans manda meseleleri hakkında Amerika'da cereyan eden

⁶⁵ Ahmet Selahattin, “Boğazlar”, *Vakit*, 25 Haziran 1919, s. 1. Ahmet Selahattin Bey'in dönemin basınına yansıyan benzer görüşleriyle ilgili bir kaynak olarak bk. Seha L. Meray, *Lozan'ın Bir Öncüsü Prof. Ahmet Selâhattin Bey 1878-1920*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

⁶⁶ “Türk Sulhunun Başlıca Anâsırı”, *Yenigün*, 19 Ekim 1919, s. 3.

mücadelenin muvaffakiyet veya adem-i muvaffakiyeti ile iştigâl etmesizin Türkiye meselesini tetkik etmelidir.”

Aynı yazıda Boğazların uluslararası bir komisyonun idaresine havale edilmesi gerektiği söylendikten sonra şunlar kaydedilmiştir: “*Konferans bizçat kendi menâfûinin muhafazası için en eslem tarikin, herkesin kemal-i serbestî ile Türkiye’de ticaretin inkişafına hizmet etmesine müsaade etmekten ibaret bulunduğu kanaat getirmektedir.*”⁶⁷ Buna benzer bir başka yazıyı yine bir Fransız gazetesi olan *Enformasyon*’dan aktaran *Yeniğün*, sütunlarında şu satırlara yer vermiştir:⁶⁸

“Bütün şark meselesinin Boğazlar meselesine tâbi olduğunu düşünmek iktizâ eder. Bahr-i Sefid’in kapıları Karadeniz sevâhiliyle münasebetlerinin inkıtâ’ını arzu etmeyen bütün Avrupa ve Amerika devletlerine ait olmalıdır. Boğazların serbestîsi kat’î bir esasa raptedilmedikçe sulh-i âlem temin edilmiş addolunamaz. Denizlerin serbestîsi meselesinin en nazik noktası burasıdır. Bu neticeyi elde etmek için en iyi ve hatta yegâne çare Boğazlar sevâhilinde Türkiye hâkimiyetinin ibkâsından ibarettir. Boğazlara beynelmil bir murakabe vaz’ı ve oralarda istihkâmâtın ademi suretiyle Türkiye’nin ecnebi bir devletle ittifak ederek vazifesine ihanet veyahut yed-i muhafazasına tevdi olunan bir emanete hıyanet etmesi imkânı selb edilmiş olur. Geçidin kendi istiklâlüne raptedilmiş olan bitarafisi ve yalnız millî bir hâkimiyet temin edilebilir. Burada Cemiyet-i Akvâm’a da terettüp eden bir vazife vardır ki o da Boğazlarda seyr ü sefer hakkında bir nizamname tanzim ve bunun tatbikini temin eylemektir. Boğazların anahtarını bir hükûmetin keyif ve hevesine terk etmek, nihayetsiz ihtilâfât kapıları açmak demektir. İstanbul’a hâkimiyetin, hâkimiyet-i âleme müsâvî olduğunu söyleyen Napolyon müteaddid nesillerin siyasi tecrübelerini hülâsa etmişti. Coğrafi şerâitin gayr-i mütebeddil olması dolayısıyla, bu hüküm o zamandan beri kuvvetini kaybetmemiştir. Hiçbir menfaat-i husûsiyye takip etmemekte olan Fransız siyasetinin şarktaki hatt-ı hareketi Boğazlar üzerinde hususî bir kontrole muhalefet ederek herkesin serbestîsini temin etmek olmalıdır.”

Yeniğün gazetesi Boğazların ve İstanbul’un geleceğiyle ilgili çelişkili haberler karşısında bir taraftan yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere dış basında Türkler lehine yayımlanan haberleri aktarırken, bir taraftan da bu bölgelerin niçin Türklere ait olması gerektiğine yönelik verileri ortaya koyan yayınlar yapmıştır.⁶⁹ Netice itibariyle *Alemdar* ve *Vakit* gazeteleri gibi *Yeniğün* de, Boğazların açıklığı prensibini benimsemiş ve bu konuda Misâk-ı Millî’de kabul edilecek olan uluslararası bir idarenin varlığına razı olmuş görünmektedir.

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ “Fransa’dan Yükselen Bir Sadâ-yı Hak ve Hakikat”, *Yeniğün*, 15 Kasım 1919, s. 2.

⁶⁹ “İstanbul ve Boğazlar”, *Yeniğün*, 4 Ocak 1920, s. 1.

Kapitülasyonlar Meselesi

Misâk-ı Millî'nin bağımsız bir Türk devletinin en önemli varlık şartlarından biri olarak gördüğü hususlardan biri de kapitülasyonlar konusudur. Misâk-ı Millî siyasi, adlî ve malî yönden gelişmeye engel olan her türlü kapitülasyonu reddetmektedir. Esasen Misâk-ı Millî'de ifadesini bulan bu yaklaşım, öteden beri Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirmek istediği şeydir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı patladığında, Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak ortadan kaldırdığını ilân etmiştir. Millî Mücadele'nin en önemli hedeflerinden biri, hiç şüphesiz devletin bağımsızlığını gölgeleyen bu kayıtların tamamen ortadan kaldırılmasıdır.⁷⁰

Alemdar gazetesi, mütarekeden sonra bu konuda dikkate değer bir haber ya da değerlendirmede bulunmamıştır. *Alemdar*'ın bu suskunluğunun arkasında, Osmanlı Devleti'nin İngiliz mandasına girmesine taraftar olmasının büyük payı olsa gerektir.

Vakit gazetesi, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da aylar sonra kabul edilecek olan Misâk-ı Millî prensiplerinin öncülüğünü ve sözcülüğünü yapmış görünmektedir. Örneğin mütarekeden hemen sonra kaleme aldığı bir yazısında Ahmet Emin;

“[...] Ekalliyetlerin hukuku meselesinden sonra memleketimizde muttarid, muntazam ve müterakkî bir hükümet mevcut olması meselesi gelir. Böyle bir hükümet tesisi için ecnebi entrikalarının hitam bulması, memleketin inkişâf-ı iktisâdîsini işkâl eden ahvâlin bertaraf edilmesi ve bize mâlî, iktisâdî, ilmî sûrette hayırhavâhâne muâvenetler gösterilmesi icap eder. Cemiyet-i Akvâm entrikalara karşı setler vücuda getirerek memleketin menâbi-i servetini işletmek hususunda bütün devletler için müsâvî ve siyasi tesirlerden tamamiyle ârî bir esas kabul ederse biz ecnebi sermayesinin iktisâdî menâfi etmesine ve aynı zamanda memleketin iktisâdî inkişâfını da temine medâr olmasına samimi sûrette memnun oluruz.”

diyerek ismini zikretmeksizin kapitülasyonlara işaret etmektedir.⁷¹

Aynı günlerde kaleme aldığı bir başka yazısında laik sisteme geçilmesi gerektiğini söyleyen Ahmet Emin, gelen tepkiler üzerine “*Din ve Devlet*” başlıklı yazısında, teokratik usulde devam edecek bir devlete karşı yabancı devletlerin

⁷⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Yayına Hazırlayan: Sebahattin Seleğ, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 357-358.

⁷¹ Ahmet Emin, “Mesuliyetlerin Taksimi”, *Vakit*, 12 Kasım 1918, s. 1.

kapitülasyonlardan vazgeçerek vatandaşlarını böyle bir hukuka bırakmayacaklarını ileri sürmüştür.⁷²

Vakit gazetesi, son Osmanlı Mebûsân Meclisi'nin toplandığı günlerde Rauf Ahmet imzasıyla yayımladığı bir başka makalede, kapitülasyonlar konusunda yine Misâk-ı Millî'yle paralel bir çizgide olduğunu göstermektedir:⁷³

“Wilson Prensipleri millî birliğimizi ve tamamı-i mülkimizi tekeffül ettiği gibi, ‘hakk-ı istiklâlîmizden emin bir sûrette müstefid olmaktığımız’ esasını da ileri sürmüştü. Bu nokta-i nazar, şüphesiz, Harb-i Umûmî'ye kadar siyasi ve iktisâdî hukukumuzu ızzâr eden kapitülasyonların, dâhilî imtiyâzâtın ve bunlara mümâsil diğer muzır örf ve âdâtın ibka ve idamesi aleyhindedir. Fakat maatteessüf derhâl tatbik edilmesine intizar edemeyeceğimiz de âşikârdır. O vaadin tahakkukunu ancak az çok yakın bir gaye olarak telâkkî ve takip etmek mecburiyetindeyiz.”

Yapılacak barış antlaşmasıyla kapitülasyonların kaldırılması sadece kamuoyunun değil, devletin resmî makamlarının da gündeminde önemli bir yere sahiptir. Nitekim *Yeniğün* gazetesinin dönemin Maliye Müsteşarı Tahsin Bey'le yaptığı röportaj bunu göstermektedir.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, diğer bakanlıklarda olduğu gibi Maliye'de de bir “*sulh komisyonu*” kurulmuştur. Tahsin Bey'e, ilk olarak Maliye'deki bu sulh komisyonunda ne gibi hazırlıklar yapıldığı sorulmuştur. Tahsin Bey, sulh görüşmeleri neticesinde Osmanlı Devleti'nden ayrılması yahut muhtariyet kazanması muhtemel olan yerler için, Duyûn-ı Umumiye borçlarının nasıl taksim edileceği üzerinde çalıştıklarını söylemiştir. Bu konuda Balkan Savaşı'ndan sonra 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması'nı hatırlatan müsteşar, bu antlaşmada da Balkanlarda Osmanlı'dan ayrılan topraklar için nüfus, varidat ve borçların faizlerine karşı gösterilen teminat kalemleri üzerinden bir hesaplama yapıldığını, ancak tam anlaşmaya varılmadan Büyük Savaş'ın patlaması sebebiyle borçların Osmanlı tarafından ödendiğini söylemiştir. Şimdi komisyon, bütün bu meselelerin hâlli için çalışmaktadır.

Komisyonun üzerinde çalıştığı ikinci mühim konu, kapitülasyonların kaldırılması meselesidir. Komisyon kendi alanına giren ekonomik kapitülasyonlar üzerinde durmaktadır. Avusturya'nın, Bosna-Hersek'i ilhakından sonra yapılan görüşmelerde, İtalya'nın ise Uşi Antlaşması görüşmelerinde, diğer devletlerin kabul etmesi durumunda kapitülasyonların kaldırılmasını kabul edecekleri

⁷² Ahmet Emin, “Din ve Devlet”, *Vakit*, 26 Kasım 1918, s. 1.

⁷³ Makale, Osmanlı barışının tartışıldığı günlerde devletin neler yapabileceği konusunu tartışmaktadır. Kaydedilen satırlar bu bağlamda kaleme alınmıştır; bk. Rauf Ahmet, “Sulh Davamız-4”, *Vakit*, 5 Ocak 1920, s. 1.

anlaşmıştır. Hakkı Paşa'nın Londra'da, Cavit Bey'in Paris'te yaptığı görüşmelerde de aynı prensip kabul edilmiştir. Ayrıca Harb-i Umumi'de Almanya ve Avusturya-Macaristan, kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdi. Bunları hatırlatan müsteşar, bütün tarafların bu konuda ortak hareket edebilecek hukukî bir zemine sahip olduğu kanaatindeydi. Müsteşar, malî kapitülasyonların kalkması durumunda ülkenin elde edeceği ilk ve en mühim kazanımın sanayi ve ziraat alanında kaydedilecek ilerleme olduğunu söylemiştir. Bu sayede gümrük vergileri konulabilecek, bir yandan devlete gelir sağlanırken bir yandan da yerli sermaye ve üretim, dışarıyla rekabet edebilecek duruma getirilecektir.⁷⁴

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan gelişmeler dünya çapında bir altüst oluşa yol açmış, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Rusya ile birlikte Osmanlı Devleti'nin de yıkılmasına sebep olmuştur. Milletlerin kendi kendilerini idare etmesi ve hâkimiyetin kaynağının millet olması gibi prensiplerin uluslararası camiada genel kabul görmesi, adı geçen imparatorlukları tarih sahnesinden indirmiştir. Bu uzun ve kanlı süreçte Türkiye, diğer imparatorluklardan farklı olarak devlet ve millet düzeyinde bir varoluş mücadelesi vermek mecburiyetinde bırakılmıştır.

Bu "*Millî Mücadele*"nin ortaya çıkmasında, örgütlenmesinde, hedeflerinin tespit ve tahakkuk ettirilmesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik ettiği kadrolar, özverili bir çaba içinde olmuşlardır. Bununla birlikte bu lider kadroların maddî bakımdan olduğu kadar fikrî ve manevî bakımdan da içinden çıktıkları toplumun birikimlerinden yararlandıkları, çağlarının değer yargılarından etkilendikleri görülmektedir. Çalışma boyunca ortaya koyduğumuz örnekler, bu tespiti teyit eder mahiyettedir.

Millî Mücadele'yi yürüten kadroların Türk milletinin ve devletinin geleceğine ilişkin somut tekliflerinin ve asgari barış şartlarının kayıt altına alındığı Misâk-ı Millî metni, sadece lider kadroların değil, toplumun farklı kesimlerinin, hatta Millî Mücadele'ye karşı olduğu bilinen kişilerin dahi paylaştığı prensipleri ihtiva etmektedir. Kaydettiğimiz örnekler, Misâk-ı Millî metninin ortaya çıkmasından çok daha önce, bu beyannamede yer alan prensiplerin Türk kamuoyunca tartışıldığını göstermekte ve dolayısıyla Millî Mücadele dönemine ilişkin birtakım ön kabullerin sorgulanmasını gerektirmektedir.

Öncelikle, Millî Mücadele döneminde ortaya atılan prensiplerin, dönemin uluslararası teâmüllerinin Türk kamuoyu tarafından ne kadar yakından takip edildiğinin ve ileri sürülen önerilerin uluslararası hukukla ne denli uyduğunun

⁷⁴ "Sulh Hazırlıkları", *Yenişün*, 3 Aralık 1918, s. 1.

bir göstergesi olduğu belirtilmelidir. Bu durum dönemin ağır şartlarına rağmen Türk kamuoyunun ve devlet aklının dış dünyaya karşı açık ve özgüvenli bir yaklaşımın delilidir.

Alemdar, Vakit ve *Yeniğün* gibi farklı siyasi ve ideolojik eğilimlere sahip gazetelerin sahip çıktığı müşterek değerler, millî varlığın korunması ve hakların müdafaası bakımından toplumsal bir mutabakatın varlığına işaret etmektedir. Bu gazetelerin özellikle Millî Mücadele'nin henüz organize olmadığı bir dönemde yaptıkları yayınlarda, her ne kadar İngiliz ve Amerikan mandaterliği yahut sonraki dönemlerde Bolşevizm gibi farklı çözüm arayışları içinde bulunsalar da bütün bu eğilimler paranteze alındığında ortak birtakım tekliflere sahip oldukları görülmektedir. Dönemin Türk basını üzerinde yapılacak daha detaylı bir inceleme, bu durumu daha da kuvvetli bir biçimde gösterecek verilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Kitaplar ve Makaleler

- (2015) *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I 1919-1980, Editör: Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (1999) *Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AKBULUT Dursun Ali (2009) *Yüce Yurttan Yükselen Ses: Albayrak 1919-1921*, Tıpkıbasım ve Yeni Türk Alfabesiyle, Erzurum.
- Ahmet İzzet Paşa (2017) *Feryadım*, II. Cilt, Timaş Yayınları, İstanbul.
- AKSAKAL Mustafa (2010) *Harb-i Umumi Eşğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- AKŞİN Abdülhat (2019) *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- AKŞİN Sina (2004) *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919)*, I. Cilt, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- ARIKAN Mustafa (2021) *Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Dış Politika Yönelimleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (2006) *Nutuk-Söylev*, I Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BARDAKÇI Murat (2006) *Şabbaba*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- BAŞAK Tolga (2013) *Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim-30 Kasım 1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

- BAYAR Celal (2018) *Ben de Yazdım*, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BAYIR Derya (2017) *Türk Hukukunda Azınlıklar ve Milliyetçilik*, Çev. Ülkü SAĞIR, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar, İstanbul.
- BOZKURT Gülnihal (1993) “Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1, 1993, 49-59.
- BUDAK Mustafa (2014) *Misâk-ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul 2014.
- (2020) Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı'na Davet Edilmesi ve Muhtıralar Sunması ile İlgili Tartışmalar, *Tarih Dergisi*, Sayı 71, 445-472.
- CEBESOY Ali Fuat (2010) *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.
- COŞAR Ömer Sami (Yayın Yeri ve Yılı Yok) *Millî Mücadele Basım*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- ÇIKIN Ceren (2007) *Yeniğün Gazetesi (1918-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GOLOĞLU Mahmut (1968) *Erzurum Kongresi*, Nüve Matbaası, Ankara.
- (2008), *Millî Mücadele Tarihi-II Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÖKBİLGİN M. Tayyip (2011) *Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÖZLER Kemal (2015) *Devletin Genel Teorisi Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÜLLÜ Ramazan Erhan (2021) *İstanbul Türklüğünün Mubafazası: İstanbul'un Kimlik ve Güvenlik Endişesi (1918-1941)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÜLMEZ Nurettin (1999) *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeniğün*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İNÖNÜ İsmet (2009) *Hatıralar*, Yay. Haz. Sebahattin SELEK, Bilgi Yayınevi, Ankara
- KARABEKİR Kâzım (2020) *İstiklâl Harbimiz*, Cilt I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- KOCABAŞOĞLU Uygur - AKAN Aysun (2019) *Mütareke ve Millî Mücadele Basım Direniş ile Teslimiyetin Sözcüleri ve Mahşerin 100 Atlısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- (1981) Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeniğün, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 36, Sayı 1, 179-202.

- KÜRKCÜOĐLU Ömer (2006) *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Kitapevi, Ankara
- MERAY Seha L. (2020) *Lozan'ın Bir Öncüsü Prof. Ahmet Selâhattin Bey 1878-1920*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MIHÇI Sebahaddin (2020) *Refi Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- ÖZALP Kâzım (1985) *Millî Mücadele 1919-1922*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTOPRAK İzzet (2014) *Türk ve Batı Kamuoyunda Millî Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Said Halim Paşa (2019) *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*, Kronik Kitap, İstanbul.
- SELEK Sabahattin (1968) *Anadolu İhtilâli*, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- SONYEL Salahi R. (1995) *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- SÖNMEZOĞLU Faruk (2015) *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul
- TANSEL Selahattin (1973) *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I. Cilt, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları.
- TANÖR Bülent (2016) *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA Tarık Zafer (1986) *Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*, Cilt II, Hürriyet Vakfı Yayınları, Ankara.
- TÜRKGELDİ Ali Fuat (1949) *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YALMAN Ahmet Emin (1997) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt I, Pera Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL Ömer Faruk (2022) *Türk Matbuatında Vakit Gazetesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Sürelî Yayınlar

- (1919) Şarkî Anadolu Vilâyâtının Erzurum Kongresi Beyannamesidir, *Albayrak*, 18 Ağustos, s. 1.
- (1918) Reis Wilson'un On İkinci Prensibi-2, *Alemdar*, 28 Aralık, s. 2.
- (1919) Ermeniler Yeniden Hicret mi Ediyor, *Alemdar*, 17 Şubat, s. 1.
- (1919) Sabahaddin Bey'den Wilson'a Açık Mektup, *Alemdar*, 5 Haziran, s. 1.

- (1919) Ferit Paşa'nın Muhtırası, *Alemdar*, 7 Temmuz, s. 2.
- (1919) Yarınki Türkiye ve Yarınki Rusya, *Alemdar*, 26 Kasım, s. 4.
- (1918) Mütareke Şerâti Sırf Askerî Bir Mahiyeti Hâizdir, *Vakit*, 2 Kasım, s. 1.
- (1918) Sulh İçin Hazırlık, *Vakit*, 17 Kasım, s. 1.
- (1919) Paris'te Sulh Müzâkerâtı, *Vakit*, 26 Ocak, s. 1.
- (1919) Nümayişçilik ve İstilacılık, *Vakit*, 20 Mart, s. 1.
- (1919) Hükûmet İzahat Veriyor, *Vakit*, 20 Temmuz, s. 1.
- (1919) Millî Hudutlarımızın Mebdei ve Müntehâsı, *Vakit*, 21 Temmuz, s. 2.
- (1919) Rumların Türklerle Mübadelesi, *Vakit*, 6 Ekim, s. 2.
- (1918) Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat, *Yenigün*, 9 Eylül, s. 2.
- (1918) Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat, *Yenigün*, 13 Eylül, s. 1.
- (1918) Anadolu ve Türkler Hakkında İktitâfat, *Yenigün*, 18 Eylül, s. 1.
- (1918) Murahhaslarımız Geldi-Rauf Bey'le Mülâkat-Resid Âkif Paşa'nın Beyânâtı, *Yenigün*, 2 Kasım, s. 1.
- (1918) Sulh Hazırlıkları, *Yenigün*, 3 Aralık, s. 1.
- (1918) Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye, *Yenigün*, 6 Aralık, s. 1.
- (1918) Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye, *Yenigün*, 12 Aralık, s. 1.
- (1918) Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye, *Yenigün*, 26 Aralık, s. 1.
- (1918) Wilson Esâsâtına Göre Yeni Türkiye, *Yenigün*, 31 Aralık, s. 1.
- (1919) Türk Milliyetçileri ve Fransa, *Yenigün*, 15 Ekim, s. 1.
- (1919) Türk Sulhunun Başlıca Anâsırı, *Yenigün*, 19 Ekim, s. 3.
- (1919) Fransa'dan Yükselen Bir Sadâ-yı Hak ve Hakikat, *Yenigün*, 15 Kasım, s. 2.
- (1920) İstanbul ve Boğazlar, *Yenigün*, 4 Ocak, s. 1.
- Ahmet Emin (1918) Din ve Devlet, *Vakit*, 26 Kasım, s. 1.
- (1919) Ekalliyetleri Himâye, *Vakit*, 26 Ağustos, s. 1.
- (1919) Hakikat Karşısında, *Vakit*, 25 Mart, s. 1.
- (1918) Hâkimiyet-i Millîye, *Vakit*, 12 Kasım, s. 1.
- (1920) İstanbul Meselesi ve Times, *Vakit*, 17 Ocak, s. 1.
- (1918) Mesuliyetlerin Taksimi, *Vakit*, 12 Kasım, s. 1.
- (1919) Milliyetperverlik Siyasi Bir Moda Mıdır?, *Vakit*, 10 Şubat, s. 1.
- (1918) Mütarekeden Sonra, *Vakit*, 2 Kasım, s. 1.
- (1918) Sulh İçin Hazırlık, *Vakit*, 17 Kasım, s. 1.
- (1918) Sulh Hazırlığı-2, *Vakit*, 22 Kasım, s. 1.

- (1919) Tagallüb Siyasetinin İzleri, *Vakit*, 27 Şubat, s. 1.
- Ahmet Kadri (1919) Ekseriyet Meselesi, *Alemdar*, 3 Mayıs, s. 1.
- Ahmet Selahattin (1919) Boğazlar, *Vakit*, 25 Haziran, s. 1.
- Mehmet Asım (1919) Fırkalar Fevkinde, *Vakit*, 27 Mart, s. 1.
- (1919) Silahsız İşgal, *Vakit*, 20 Haziran, s. 1.
- Rauf Ahmet (1920) Sulh Davamız-4, *Vakit*, 5 Ocak, s. 1.
- Refi Cevat (1919), Hakkaniyetle Düşünürsek, *Alemdar*, 26 Mart, s. 1.
- (1919) Sulh Hazırlığı ve Kabine, *Alemdar*, 13 Ocak, s. 1.
- (1919) Şimdiki Vaziyet, *Alemdar*, 11 Temmuz, s. 1.
- Yunus Nadi (1918) Ekalliyetlerin Hukuku, *Yeniğün*, 9 Aralık, s. 1.
- (1919) Fransız Dostluğu, *Yeniğün*, 15 Ekim, s. 1.
- (1918) Mütarekenin İmzası, *Yeniğün*, 2 Kasım, s. 1.
- (1919) Türklük ve Milliyetçilik, *Yeniğün*, 5 Şubat, s. 1.